

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

АНДРЕНКО Світлана Олександрівна - здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 342.9 (477)

В статті здійснено історико-правовий аналіз кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України. Виділено і охарактеризовано основні значимі історичні етапи становлення і розвитку кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України, їх позитивні та негативні моменти.

Ключові слова: історико-правовий аналіз, кадрове забезпечення, органи внутрішніх справ.

Сучасні євроінтеграційні процеси в Україні та необхідність імплементації європейських і міжнародних стандартів в українське правове поле вимагають швидкої адаптації організаційно-правових засад діяльності провідних державних інститутів, у тому числі й органів внутрішніх справ, до відповідних динамічних змін. Основою удосконалення організаційно-правових засад діяльності органів внутрішніх справ справедливо є кадрове забезпечення, до якого, у свою чергу, висувуються якісно нові вимоги як щодо професійно-кваліфікаційних якостей, дисципліни й відповідальності персоналу, так і стосовно процесу управління ним.

Не можна не погодитися із Н.П. Матюхіною, яка слушно зазначає, що з плином часу багато чого змінилося у підходах до відбору кадрів, методах та засобах роботи з ними, лозунгах, які супроводжували цей процес, хоча деякі із них продовжують бути актуальними. Зокрема, славнозвісний лозунг «Кадри вирішують все!» і сьогодні звучить сучасно, відображаючи загальне став-

лення до цієї проблеми та її значущість [1, с.41]. На наш погляд, об'єктивна оцінка та помірковане врахування минулого досвіду, його позитивних і негативних моментів, національної специфіки та правового підґрунтя функціонування органів внутрішніх справ, його сильних і слабких сторін на різних етапах реформи кадрового забезпечення сприятимуть підвищенню ефективності здійснюваних заходів із удосконалення кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України в майбутньому. Тому актуальним є історико-правовий аналіз кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України.

Історичні аспекти кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України були предметом дослідження М.І. Ануфрієва, О.М. Бандурки, В.С. Гуславського, Є.В. Додіна, А.М. Клочка, Ю.Ф. Кравченка, Н.П. Матюхіної, В.Ф. Опришка, В.М. Плішкіна, О.Н. Ярмаша та інших науковців. Проте новітні політико-правові та соціально-економічні умови функціонування органів внутрішніх справ України й висунуті європейською спільнотою вимоги щодо реформування даного державного інституту обумовлюють необхідність комплексного історико-правового аналізу кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України як передумови підвищення ефективності сучасних реформ у даній сфері.

Отже, метою статті є комплексне історико-правове дослідження кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України.

Слід відмітити, що перші звернення до проблематики кадрового забезпечення знаходять своє відображення ще в працях Аристотеля, Платона, Конфуція, Цицерона, Ф. Аквінського, М. Монтеस्क'є, А. Шопенгауера, Дж. Локка, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо та інших відомих філософів, ідеї вчень яких були покладені в основу державного управління й кадрової політики держав світу на різних історичних етапах суспільного розвитку. У той же час у сучасній історії кадрового забезпечення, зокрема, органів внутрішніх справ України визначальне значення, на нашу думку, мають передусім події та реформи радянської доби й за часів незалежності України, які закріплені відповідними нормативно-правовими актами та висвітлені в дослідженнях багатьох науковців [1-7]. Зупинимось детальніше на даних історичних передумовах розвитку кадрового забезпечення органів внутрішніх справ в Україні.

Так, Д.В. Галкін, досліджуючи особливості організаційно-структурної побудови міліції УРСР, стверджує, що в початковий період після проголошення УРСР стрункої системи органів охорони правопорядку на українській території, що контролювалася більшовиками, ще не існувало. Проте, за прикладом радянської Росії (Постанова НКВС РРФСР «Про робітничу міліцію» від 28 жовтня 1917 р.) було створено міліцію, яка перебувала цілковито у віданні рад робітничих і солдатських депутатів і в УРСР. Будівництво міліції здійснювалося під безпосереднім керівництвом центральних та місцевих органів КП(б)У переважно радами, військово-революційними комітетами, відділами боротьби з контрреволюцією при місцевих комітетах незаможних селян. Крім того, 9 лютого 1919 р. був опублікований Декрет Раднаркому УРСР «Про організацію міліції», що юридично закріпив створення в Україні органу охорони громадського порядку, який мав визначену структуру та централізоване керівництво. Як наслідок зазначених вище подій, 14 вересня 1920 р. Рада Народних Комісарів України затвердила Положення «Про робітничо-селянську міліцію» [8, с.8].

Важливо відмітити й те, що відповідно до Постанови Ради Робітничо-селянської

оборони України «Про мілітаризацію міліції» від 30 липня 1919 р. міліція переводилася на військове забезпечення й відряджала до відділів управління виконкомів. При цьому НКВС зобов'язувався тримати 1/3 міліціонерів і 1/5 командного складу в діючій армії, вводилося навчання військовому мистецтву й дисципліні [8, с.10]. Тобто окремим періодом у розвитку кадрового забезпечення органів внутрішніх справ УРСР можна назвати етап мілітаризації (воєнізації), який обумовив відповідну реструктуризацію міліції із запровадженням військово-стройових частин із метою зростання мобільності та дисциплінованості.

Варто звернути увагу, що в травні 1919 року в складі Міністерства внутрішніх справ було утворено Департамент загальних справ, у складі якого вперше розпочав свою діяльність Відділ персонального складу, який займався призначенням, звільненням, нагородами та пенсіями особового складу [9]. Відповідні зміни в кадровому забезпеченні органів внутрішніх справ УРСР були передбачені й Постановою Раднаркому УРСР від 5 квітня 1921 р. «Про реорганізацію міліції й покращення становища її працівників». Так, у Харкові, Полтаві, Одесі й Катеринославі були започатковані курси з підготовки міліціонерів, спостерігалася збільшення командного та адміністративного складу міліції. Проте, погоджуємося з Д.В. Галкіним стосовно того, що етап мілітаризації в цілому негативно вплинув на рівень кадрового забезпечення органів внутрішніх справ, оскільки відбувався витік фахівців, скорочення штатів, працівники не справлялися в повній мірі з покладеними на них численними обов'язками через широку сферу діяльності міліції УРСР (починаючи з боротьби з бандитизмом і закінчуючи реєстрацією громадян), і їх діяльність була неефективною [8, с.11].

Варто відмітити й те, що Постановою ВУЦВК від 22 березня 1922 р. «Про скасування Всеукраїнської Надзвичайної Комісії й про організацію Держполітуправління» була скасована Всеукраїнська надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією, спекуляцією й посадовими злочинами, і створено Державне політичне Управління при

Народному комісаріату внутрішніх справ. Як наслідок, відбулося скорочення міліцейського апарату й звуження сфери її діяльності, що вважаємо позитивним моментом у контексті оптимізації та спеціалізації діяльності даного державного інституту. Крім того, у 1922 р. для політичної освіти кадрів були створені політінспекції, окружні курси по підготовці молодшого комскладу й харківські курси вищого комскладу об'єднуються в Школу старшого комскладу міліції УРСР.

Наступним важливим історичним етапом розвитку кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України, на наш погляд, є період нової економічної політики (НЕПу, з 1921 р.) і адміністративно-територіальної реформи УРСР 1923-1925 рр., що передбачала кардинальну структурну перебудову органів внутрішніх справ зі схеми «головне управління – губернські управління – окружні управління – районні управління» на схему трьохрівневого управління «головне управління – окружні управління – районні управління» [8, с.12]. Даними реформами запроваджувався новий принцип кадрового розподілу згідно формули: 1 працівник міліції на 1000 осіб цивільного населення, передбачаючи скорочення чисельності міліції більше, ніж у 2 рази. Суттєвим кроком стало й прийняття 12 грудня 1923 р. Дисциплінарного статуту міліції, 1 грудня 1923 р. – Правил проходження служби в робітничо-селянській червоній міліції й карному розшуку.

Значні наслідки в становленні органів внутрішніх справ України та їх кадрового забезпечення відіграв й подальший перехід на двоступеневу систему управління зі скасуванням Народного комісаріату внутрішніх справ УРСР і переведення міліції в підпорядкування Державного політичного управління, передбачені низкою законодавчих документів. Так, 10 листопада 1926 р. було прийнято нове Положення про робітничо-селянську міліцію УРСР. Відповідно до постанови від 28 грудня 1930 р. Народний комісаріат внутрішніх справ скасовувався, всі його структурні підрозділи, крім відділів, ліквідовувалися. При РНК УРСР було засновано Головне управління міліції й карного розшуку. 25 травня 1931 р. РНК СРСР було

затверджено перше загальносоюзне Положення про робітничо-селянську міліцію, що діяло до 1962 р. [8, с.12]. У свою чергу, Постановою колегії НКВС УРСР від 21 травня 1930 року було організовано Сектор «кадрів підготовки, добору, обліку та планового розподілу кваліфікованих кадрів у галузі комунального господарства, по лінії адміністративно-міліційних та виправних органів» [9].

Історично значущим етапом у діяльності органів внутрішніх справ України та їх кадрового забезпечення був і період Великої вітчизняної війни (1941–1945 рр.), оскільки з початком Великої Вітчизняної війни виникла негайна потреба перебудови всього життя країни на військовий лад. Вже у перший день війни було видано Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про воєнний стан», яким встановлювалося, що у місцевостях, оголошених на воєнному стані, всі функції органів державної влади в галузі оборони, забезпечення громадського порядку і державної безпеки належать військовим радам фронтів, армій, військових округ, а там, де немає військових рад – вищому командуванню військових з'єднань. У відповідності з цим Указом органи внутрішніх справ у місцевостях, оголошених на воєнному стані, переходили у підпорядкування військового командування [10, с.213].

Цілком погоджуємося з П. Михайленком та В. Довбнею стосовно того, що розв'язана фашистською Німеччиною війна поставила перед органами міліції нові завдання, пов'язані безпосередньо з охороною країни, зміцненням тилу і сприянням фронту. Значно розширилось коло обов'язків органів міліції. [11]. За умов воєнного стану значно підвищилися рівень злочинності й відповідно вимоги до працівників органів внутрішніх справ щодо розкриття злочинів, скоєних під час окупації. Проте, однією з проблем на той час був суттєвий дефіцит власних кваліфікованих кадрів, через що в 1944 році на роботу до української міліції НКВС СРСР було направлено з інших республік 2412 міліціонерів. Із числа місцевого населення в органи НКВС і міліції УРСР було прийнято 24 919 осіб, з яких 7399 – жінок та 5921 – колишніх партизанів. Крім того, дуже низьким виявився освітній рівень новоприйня-

тих співробітників міліції: спецпідготовку мали лише 7,6%, військову освіту – 3,1%, а середню загальну освіту – 10,6%. Подібна ситуація пояснювалася тим, що внаслідок продовження війни командирські кадри та переважна кількість досвідчених працівників міліції були необхідні на фронті [11].

Особливо важливим у діяльності органів внутрішніх справ був післявоєнний період, який характеризувався такими негативними соціальними явищами, як економічні труднощі, масова міграція населення, доступність зброї, жебрацтво, дитяча безпритульність, а також відбувалося стрімке зростання на цьому фоні карної злочинності, яка набувала загрозливого для держави характеру [12, с.3]. На той час органи міліції перебували в повній залежності і під постійним контролем правлячої партії, а весь керівний склад органів міліції входив у номенклатуру територіальних партійних органів. Тобто саме партійні органи здійснювали прямий вплив на формування кадрового забезпечення органів внутрішніх справ, комплектуючи їх переважно мобілізованими з рознарядки партійних і радянських органів робітниками та службовцями підприємств та організацій, місцевим населенням.

Характерною для післявоєнних років була й велика плінність кадрів (у 1946 році звільнено з органів міліції 32,8% від особового складу), що, на думку М.М. Лагоші, пояснюється спішним комплектуванням органів у перші післявоєнні роки, прийомом на роботу осіб, які не відповідали вимогам служби в органах міліції, звільнених раніше у зв'язку з порушеннями законності й дисципліни, а також «чистками політично неблагонадійних працівників», за результатами яких тільки працівників з офіцерськими званнями і спеціальними званнями начальницького складу міліції було звільнено 4% від числа всіх звільнених і 32,6% від числа тих, що закінчили спеціальні навчальні заклади МВС [12, с.12].

Слід відмітити, що незадовільним був і рівень загальноосвітньої підготовки співробітників органів внутрішніх справ, оскільки письменні й ті, хто мав початкову освіту, становили лише 60% особового складу, а серед керівного складу міліції лише 9,5% мали

вищу віту, а кожний третій – початкову. Тому спеціальна підготовка кадрів міліції в післявоєнний час проводилася у трьох напрямках: в системі постійно діючих шкіл, курсів МВС і міліції; шляхом заочного навчання; позашкільної освіти, у формі командирського навчання. Фахівців для органів міліції на території України готували спеціальні навчальні заклади: Одеська школа начскладу міліції, Львівська школа начскладу міліції, Чернівецькі курси міліції, Харківська школа службового собаководства і Київські курси провідників службових собак. Усього в 1948 році в навчальних закладах міліції було підготовлено 549 фахівців [12, с.12].

Не лише в післявоєнний період а й в цілому до радянських міліціонерів ставились підвищені вимоги: співробітники повинні були бути ідейними, високоморальними, із загостреним почуттям справедливості, глибокою повагою до людини, володіти професійною культурою, розвинутим почуттям відповідальності, неухильно дотримуватися закону, охороняти права громадян, інтереси суспільства та держави. Проте, як підкреслює О.В. Власов, у середині 60-х рр. кадровий склад ще неповною мірою відповідав цим високим вимогам, зокрема, у 1966 р. тільки 12,6% керівного складу мали вищу освіту, юристів високої кваліфікації було всього 9%, із середньою юридичною освітою працювали 18,5% осіб керівного складу, а серед рядового та сержантського складу тільки 11,7% співробітників мали середню освіту [13, с.192-193].

Необхідність реформування навчально-освітнього процесу з метою підвищення кваліфікаційно-освітнього рівня та професіоналізму особливо загострилася у другій половині 60-х років, коли на службу до системи органів внутрішніх справ за направленням прибули працівники партійних та комсомольських організацій (тільки в 1965 р. близько 12 тис. чоловік), а на той час працювали лише чотири вищі школи – у Києві, Москві, Ташкенті та Омську. Спеціалістів середньої кваліфікації готували середні спеціальні школи міліції, міжобласні та обласні пункти підготовки та перепідготовки дільничних, уповноважених, інспекторів ДАІ, робітників паспортних відділів. Тому вже

в травні 1969 р. розпочалося будівництво великих учбових центрів та реорганізація старих навчальних закладів. Виникають міжреспубліканські та міжобласні школи з підготовки молодшого та середнього керівного складу. У 1973 р. було засновано Академію МВС СРСР, а для підготовки науково-педагогічних кадрів в Академії створено ад'юнктуру. На початку 70х рр. з ініціативи МВС СРСР почалася робота зі слідчо-криміналістичної спеціалізації студентів, які навчалися в юридичних інститутах та на юридичних факультетах державних університетів Як відмічає Г.К. Большакова, головним напрямком роботи учбових закладів, що існували в системі МВС у досліджуваний період, стало поглиблення спеціалізації, завдяки чому суттєво підвищився рівень фахівців [14, с.141-142].

Подальший розвиток кадрового забезпечення органів внутрішніх справ характеризувався пошуком більш ефективних організаційних форм роботи і структурних перетворень. Початком таких перетворень стало запровадження у 1969 році нової форми радянської міліції і встановлення прав її носіння та затвердження у 1972 році Положення про МВС УРСР. Далі у 1971-1972 р. із метою вдосконалення аналітичної, планової та контрольної діяльності, у Міністерстві та в управліннях внутрішніх справ були створені штаби. У 1972 році у складі МВС створено відділ дізнання, а у 1974 році в апаратах карного розшуку була створена профілактична служба. Проте, на початку 70-х років гостро постало питання про необхідність збільшення штатної чисельності органів внутрішніх справ через необґрунтоване скорочення чисельності міліції в 2 половині 50-х років, значне зростання обсягів роботи та навантаження на співробітників, збільшення чисельності населення, створення нових міст і селищ міського типу та будівництво нових житлових масивів у містах [11].

Незважаючи на те, що Міністерство внутрішніх справ УРСР активно здійснювало свою діяльність, намагалася покращити умови праці своїм працівникам, приймаючи відповідні рішення і накази, воно все рівно перебувало в підпорядкуванні загальносоюзного МВС. Саме рішення союзних

органів влади та накази МВС СРСР у досліджуваний період мали вирішальне значення у процесі структурних перетворень та діяльності органів міліції УРСР. Важливу роль в організації ефективної діяльності співробітників органів внутрішніх справ і в дотриманні ними у процесі цієї діяльності принципів законності та професіоналізму відіграли прийнятий у 1979 році Статут внутрішньої служби ОВС та прийнятий у 1984 році Дисциплінарний статут ОВС.

Слід відмітити, що вирішальне значення в процесі становлення та розвитку органів внутрішніх справ України та системи їх кадрового забезпечення мали реформи за часів незалежності України. Із перших років визнання України суверенною та незалежною державою питанням розвитку органів внутрішніх справ приділялася пильна увага, про що, зокрема, свідчить низка законодавчих актів, постанов, наказів, інструкцій та інших офіційних документів, прийнятих за цей час, важливе місце в яких займають кадрові питання. Важливим етапом розвитку української міліції стало ухвалення Верховною Радою УРСР Закону Української РСР «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. № 565-XII, прийняття Постанови Кабінету Міністрів УРСР «Про затвердження Положення про проходження служби рядовим та начальницьким складом органів внутрішніх справ Української РСР» від 29 липня 1991 р. № 114 та Указу Президії Верховної Ради УРСР «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ Української РСР» від 29 липня 1991 р. № 1368-XII (втратив чинність). Варто відмітити й інші нормативно-правові акти, що регламентують аспекти сучасного кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України: Закони України «Про державну службу» від 17.11.2011 р. № 4050-VI, «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. № 2135-XII, «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 р. № 3341-XII, «Про дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» від 22.02.2006 р. № 3460-IV зі змін. і доп. та ін. закони; Укази Президента України «Про Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 роки» від 01.02.2012 р. - № 45/2012 та ін.; Накази МВС України від 17

лютого 2012 року № 143 «Про затвердження Положення про Департамент кадрового забезпечення Міністерства внутрішніх справ України», «Про затвердження Положення про порядок формування кадрового резерву на керівні посади в Міністерстві внутрішніх справ України, його територіальних органах та підрозділах» від 17.09.2012 р. № 808, «Про затвердження Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України» від 22.02.2012 р. № 155, Етичний кодекс працівника органів внутрішніх справ України, схвалений Колегією МВС України від 05.10.2000 р. №7км/8, Кодекс честі працівника ОВС України, затверджений Наказом МВС України від 11.01.1996 р. № 18 та ін.

Із метою забезпечення належного рівня управління роботою з кадрами у Структурі апарату МВС України було створено Головне управління кадрів, котре функціонує як самостійна служба. У грудні 2001 року на базі Головного управління роботи з особовим складом МВС України було створено Департамент роботи з персоналом МВС України. У 2008 році реорганізовано у Департамент кадрового забезпечення, який здійснює комплекс заходів, спрямованих на кадрове забезпечення діяльності структурних підрозділів апарату Міністерства, територіальних органів та підрозділів внутрішніх справ, відомчих вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ, організацій та установ, діяльність яких координується МВС [15].

Отже, у результаті проведеного історико-правового аналізу приходимо до висновку, що становлення й розвиток системи сучасного кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України пройшло наступні основні історичні етапи: 1) початковий етап після проголошення УРСР; 2) етап милітаризації; 3) період нової економічної політики й адміністративно-територіальної реформи УРСР; 4) етап переходу на двоступеневу систему управління зі скасуванням Народного комісаріату внутрішніх справ УРСР і переведення міліції в підпорядкування Державного політичного управління; 5) період Великої вітчизняної війни (1941–1945 рр.);

6) післявоєнний період; 7) період незалежності України.

Історичний досвід діяльності органів внутрішніх справ та їх кадрового забезпечення дає підстави стверджувати, що за доволі короткий строк була створена багатопрофільна відомча система підготовки кадрів, яка забезпечує підготовку фахівців для всіх галузевих служб системи МВС України. Систематично вдосконалювалися порядок комплектування та організація навчання кандидатів на службу, у навчальний процес були запроваджені нові інтегровані програми, що сприяло більш якій професійній підготовці майбутніх працівників міліції. Проте, за роки незалежності України МВС не змінило в повній мірі успадковану від СРСР милітаризовану модель діяльності, залишаючи пріоритетними зразки поведінки, притаманні військовим підрозділам. Крім того, як і за радянських часів, система кадрового забезпечення органів внутрішніх справ залишається під суттєвим впливом та тиском політичних сил, у результаті чого поширеним явищем є призначення на посади «своїх людей» та відповідно досить поширені необґрунтовані звільнення професіоналів та досвідчених фахівців. Подальшого вдосконалення потребують процедури організації навчального процесу, добору та відбору кадрів, підвищення їх кваліфікації тощо.

Література

1. Матюхіна Н.П. Управління персоналом органів внутрішніх справ України (Теоретичні та прикладні аспекти) / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О.М.: Монографія. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 1999. – 287 с.
2. Из истории милиции Советской Украины / Ю.В. Александров, Б.А.Воронин, М.А. Гельфанг и др. / Под ред. П.П.Михайленко. – К., 1965. – 399 с.
3. История Советской милиции / Под ред. А.А. Щолокова. – В 2 Т. –М.: Акад. МВД СССР, 1977. – 338 с.
4. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953 : Соціально-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. – К.: Либідь- Військо України, 1994.

АНОТАЦІЯ

У статті здійснений історико-правовий аналіз кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України. Виокремлено та охарактеризовано основні значущі історичні етапи становлення та розвитку кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України, їх позитивні та негативні моменти.

SUMMARY

The article presents the historical and legal analysis of the bodies of internal affairs of Ukraine stuffing. The major important historical stages in the forming and development of the bodies of internal affairs of Ukraine stuffing, their positive and negative points were indentified and characterized.

5. Тимченко А.П. Правовые основы организации и деятельности милиции Украины. Учебное пособие. – Луганск: РИ-ОЛИВД, 1998. – 86 с.

6. Кагановська Т.Є. Кадрове забезпечення державного управління в Україні: Монографія. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 330 с.

7. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник / За ред. канд. юрид. наук Ю.Ф. Кравченка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. – 702 с.

8. Галкін Д.В. Організаційно-структурна побудова міліції УСРР у 1918-1934 роках (історико-правова характеристика). Автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Х., 2011. – 21 с.

9. Структура МВС. Департамент кадрового забезпечення. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/545169>

10. Указ Президиума ВС СССР от 22.06.1941 «О военном положении» // Сборник законов СССР и указов Президиума

Верховного Совета СССР. 1938 г. – июль 1956 г / под ред. к. ю. н. Мандельштам Ю. И. – Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1956. – С. 213—215.

11. Михайленко П., Довбня В. Організація та діяльність міліції України у роки Великої вітчизняної війни. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/47372>

12. Лагоша М.М. Міліція України в 1945-1953 рр. Автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук / 07.00.01 – історія України. – Донецьк, 2000. – 20 с.

13. Советская милиция: история и современность (1917 – 1987) / Под ред. А.В. Власова. – М.: Юридическая литература, 1987. – 136 с.

14. Действительно народная... / Под ред. Г.К. Большакова. – М.: Юридическая литература, 1977. – 400 с.

15. Наказ МВС від 17 лютого 2012 року № 143 «Про затвердження Положення про Департамент кадрового забезпечення Міністерства внутрішніх справ України». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS292.html